

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ, ФІНАНСОВОГО ПРАВА

УДК 342

Ковальов А. В., прокурор прокуратури Дарницького району міста Києва, юрист 3-го класу

Адміністративна відповідальність юридичних осіб

У статті розглянуто поняття та юридичний склад адміністративної відповідальності юридичних осіб. Проаналізовано стан вітчизняного законодавства та положення нормативно-правових актів спеціального характеру. Визначено проблемні аспекти та запропоновано шляхи їх подолання.

Ключові слова: адміністративна відповідальність; юридична особа; склад правопорушення.

В статье рассмотрены понятие и юридический состав административной ответственности юридических лиц. Проанализировано состояние отечественного законодательства и положения нормативно-правовых актов специального характера. Определены проблемные аспекты и предложены пути их преодоления.

Ключевые слова: административная ответственность; юридическое лицо; состав правонарушения.

The article discusses the concept of legal structure and administrative liability of legal persons. The state of the national legislation and the provisions of legal acts of the special character. Identified aspect and the ways to overcome them.

Keywords: administrative responsibility; legal entity; components of administrative offense.

Актуальність теми дослідження. Сучасний період розвитку цивілізації, з одного боку, характеризується становленням загальнолюдських цінностей, розвитку ринкової економіки, правової держави і громадянського суспільства, а з іншого, спостерігається значне зростання правопорушень, що багато в чому обумовлює необхідність вдосконалення механізму функціонування адміністративної відповідальності, визначення її основних засобів впливу на суспільні відносини.

Актуальність даної теми визначається тим, що дана проблема є, мабуть, однією з найбільш полемічних в правовій науці, так як відсутні єдині підходи до визначення поняття, сутності, взагалі, можливості та доцільності юридичної відповідальності юридичних осіб в цілому та адміністративної відповідальності юридичних осіб окремо. А правильне теоретичне вирішення цих питань багато в чому зумовлює діяльність правозастосовників і законодавця, що в кінцевому рахунку позначається на якості законності та правопорядку.

Стан дослідження проблеми. Питання адміністративної відповідальності як такої, а також відповідальності юридичних осіб, досліджувалися в працях В.Б. Авер'янова, Д.М. Бахраха, К.С. Бельського, Ю.П. Битяка, С.М. Братуся, Л.К. Воронової, І.А. Галагана, І.П. Голосніченка, В.І. Димченка, Є.В. Додіна, Л.В. Ковалю, С.В. Ківалова, Ю.М. Козлова, А.Т. Комзюка, В.М. Кудрявцева, М.Ф. Кузнєцова, Б.М. Лазарева, Д.М. Лук'янця, М.С. Малєїна, В.І. Новосьолова, О.В. Овчарової, В.Ф. Опришка, С.В. Петкова, В.П. Петкова, В.І. Ремньова, І.С. Самощенко, М.С. Студеникиної, В.А. Тархова, Е.М. Трубецького, Ю.С. Шемшученка, О.М. Якуби та багатьох інших.

Мета роботи полягає в дослідженні стану законодавства України про адміністративну відповідальність юридичних осіб та в окресленні перспективних напрямків його розвитку.

Виклад основного матеріалу. В наш час, в умовах, коли переважна більшість юридичних осіб не перебуває у прямій підпорядкованості державних органів, засновані не на державній формі власності, необхідність забезпечення державної дисципліни в різних сферах суспільного життя не відпала, а навпаки, суттєво загострилася, пише О.Т. Зима. Саме тому юридичні особи як суб'єкти адміністративного права, суб'єкти адміністративної відповідальності все частіше і частіше привертають увагу вчених-юристів [1, с. 7].

Слушно зазначає І. Голосніченко, що Україна вже «стоїть на порозі демократичних перетворень і в майбутньому стане правовою державою європейського зразка, що у свою чергу вимагає певних змін правової системи в цілому і, відповідно, адміністративного права як її складової. Тому є нагальна потреба вже зараз подбати про максимальне наближення нашого адміністративного законодавства до законодавства Євросоюзу» [2, с. 60]. Велика кількість країн, які зіткнулися зі швидким зростанням правопорушень, вчинених корпораціями, пішла шляхом упровадження інституту адміністративної відповідальності юридичних осіб (це такі країни, як Німеччина, Італія, Португалія).

Досліджуючи генезис адміністративної відповідальності юридичних осіб, Петрова І.Г., констатує, що умовно в розвитку інституту адміністративної відповідальності юридичних осіб можна виділити три етапи:

1) перший етап — з 1917 року по 1961 рік;

2) другий етап — з 1961 року по 1991 рік;

3) третій етап — з 1991 року по теперішній час. Однак, при цьому розвиток цього інституту не можна розглядати як безперервний лінійний процес накопичення відповідного матеріалу у законодавстві. Історія розвитку даного інституту носить складний і суперечливий характер. У своїй статті, дослідниця доводить тезу багаторічне існування та необхідність подальшого вдосконалення адміністративної відповідальності юридичних осіб, зазначаючи, що цей правовий інститут і сьогодні перебуває в умовах свого бурхливого становлення та розвитку [3, с. 179].

З цього питання особливого значення набуває рішення Конституційного суду України від 30.05.2001 року № 7-рп, в якому зазначається, що певний період у правовій науці та законодавстві суб'єктами адміністративного проступку визнавалися як фізичні, так і юридичні особи. Проте, в умовах панування державної форми власності накладення штрафів на юридичних осіб втрачали будь-який сенс, тому правова доктрина схилялась до недоцільності визнання підприємств, установ та організацій суб'єктами адміністративної відповідальності, що знайшло нормативне закріплення в Указі Президії Верховної Ради Союзу РСР від 21 червня 1961 року «Про подальше обмеження застосування штрафів, що накладаються в адміністративному порядку» та аналогічному Указі Президії Верховної Ради Української РСР від 15 грудня 1961 року. Цими нормативно-правовими актами скасовано накладення адміністративних штрафів на підприємства, установи та організації. Саме цю концепцію було реалізовано у прийнятому 7 грудня 1984 року Кодексі Української РСР про адміністративні правопорушення, за яким суб'єктом адміністративної відповідальності є лише фізична особа (статті 9, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 27, 30, 31, 32

Загальної частини та Особлива частина Кодексу). Ця позиція законодавця залишилась незмінною, свідченням чого є численні доповнення, які вносились до КУпАП протягом усього часу його дії, в тому числі і Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення» від 5 квітня 2001 року, метою прийняття якого було приведення Кодексу у відповідність з Конституцією і законами України. Законами про внесення змін до Загальної та Особливої частин Кодексу, якими, зокрема, встановлювались нові склади адміністративних правопорушень та адміністративні стягнення за них, суб'єктом відповідальності за ці правопорушення визнавались лише фізичні особи [4].

Звертаючись до теоретичних положень адміністративного права, відзначимо позицію Д. Авер'янова, який вважає, що адміністративна відповідальність — це сукупність адміністративних правовідносин, які виникають у зв'язку із застосуванням уповноваженими на те органами (посадовими особами) до осіб, що вчинили адміністративний проступок, передбачених нормами адміністративного права особливих санкцій — адміністративних стягнень» [5, с. 430]. Поряд із цим, Д.М. Лук'янець надає власне визначення: адміністративна відповідальність — це відносини, що виникають між органами виконавчої влади і фізичними або юридичними особами (за умов відсутності між ними відносин службового підпорядкування) з приводу вчинення останніми передбачених законодавством протиправних діянь і полягають у застосуванні до них в адміністративному порядку передбачених законом стягнень [6, с. 28].

На обґрунтовану думку Фальковського А.О., адміністративній відповідальності як різновиду юридичної відповідальності властиві такі загальні ознаки, як:

- 1) нормативно-правова визначеність; притягнення правопорушника до відповідальності в певному процесуальному порядку;
- 2) застосування лише за вчинення правопорушення;
- 3) наявність державного примусу;
- 4) притягнення до відповідальності уповноваженими державними органами та посадовими особами;
- 5) настання для винної у вчиненні правопорушення особи негативних наслідків фізичного, морального, матеріального характеру, передбачених законів. [7, с. 15].

Підставою адміністративної відповідальності може бути лише закріплений законом склад відповідного проступку. Відповідно до КпАП України, адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність» [8].

Т.О. Коломоєць, розкриваючи ознаки адміністративного правопорушення, звертає увагу на те, що їх наявність і становить фактичні підстави для адміністративної відповідальності. Саме визначення адміністративного правопорушення (проступку), яке надане в діючому законодавстві вже містить три характерні його ознаки — протиправність, винність і адміністративну караність. Також автор вважає доцільним доповнити вищезгадані ознаки ще двома — суспільною небезпечністю та антигромадською спрямованістю [9, с. 280].

Теорія права передбачає чотири елементи складу правопорушення: об'єкт; об'єктивна сторона; суб'єкт; суб'єктивна сторона.

Об'єктом адміністративного правопорушення є суспільні відносини у сфері дер-

жавного управління, що врегульовані нормами адміністративного права й охороняються заходами адміністративної відповідальності.

Об'єктивна сторона — це зовнішня сторона правопорушення, яка характеризується суспільно-небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно-небезпечними наслідками, антигромадським характером, протиправністю та причинно-наслідковим зв'язком між діянням і наслідками.

Суб'єктивна сторона проступку — один із обов'язкових елементів юридичного складу правопорушення, який характеризує внутрішню сторону проступку (психологічний стан). Ознаки суб'єктивної сторони поділяються на: 1) обов'язкові — вина; 2) факультативні — мотив і мета.

В адміністративному праві існує розуміння вини юридичної особи як комплексного явища, що включає об'єктивний і суб'єктивний критерії. Об'єктивна вина — це вина організації з точки зору державного органу, що признає адміністративне покарання залежно від характеру конкретних дій або бездіяльності юридичної особи, що порушують встановлені правила поведінки; суб'єктивна вина — відношення організації в особі її колективу, адміністрації, посадових осіб до протиправного діяння. Об'єктивне ставлення — дуже небезпечне явище, неприпустиме в правовій державі й суспільстві, оскільки на догоду «відомчому інтересу» ігноруються такі засадничі категорії, як вина, презумпція невинуватості та тягар доведення [10, с. 27].

Згідно з чинним Кодексом України про адміністративні правопорушення України суб'єктами адміністративної відповідальності є лише фізичні особи [8]. Разом з тим, М.В. Удод та О.Г. Літус пишуть, що нормативні акти податкового, митного, антимонопольного законодавства, на відміну від норм КУпАП, передбачають притягнення до відповідальності не лише фізичних, а й юридичних осіб, що повністю обґрунтовано в умовах швидкого розвитку підприємництва, становлення ринкової економіки й усунення пріоритету будь-якої форми власності [11, с. 90].

Притягнення до юридичної відповідальності має здійснюватись у суворому порядку, на підставі процесуальних норм, що регламентують провадження у справі про порушення юридичними особами норм законодавства. Його аналіз дає підстави стверджувати, що лише в прийнятих останнім часом законах України, які встановлюють відповідальність юридичних осіб у публічних сферах, зокрема в законах про банки і банківську діяльність, про захист економічної конкуренції, процесуальні норми стали органічною частиною законодавства про юридичну відповідальність. Так, наприклад, ст. 334 Митного кодексу України передбачає, що відправлення без дозволу митного органу транспортного засобу, який перебуває під митним контролем, тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб підприємств до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Крім того, у 2009 р. Верховна Рада України прийняла Закон «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень», який устанавлює відповідальність юридичних осіб за вчинення їх уповноваженими особами корупційних правопорушень, а також визначає порядок притягнення до відповідальності. Ст. 4 цього Закону закріпила, що на юридичних осіб судом можуть бути накладені такі види стягнень: штраф; заборона займатися певним видом діяльності; конфіскація майна; ліквідація юридичної особи.

Відповідно до позиції Конституційного суду України, за чинним Кодексом України про адміністративні правопорушення суб'єктами адміністративної відповідальності є фізичні особи, у частині третій статті 2 цього Кодексу під словосполученням «закон-

нодавством, ще не включеним до Кодексу» слід розуміти закони, що встановлюють відповідальність фізичних осіб за вчинення адміністративних правопорушень, які ще не включені в установленому порядку до зазначеного Кодексу [4]. А, отже, положення, КпАП України, не можуть застосовуватися під час притягнення до адміністративної відповідальності юридичних осіб.

Вищенаведений матеріал дає підстави зробити такі висновки:

1. Незважаючи на величезну кількість наукових надбань з приводу адміністративної відповідальності юридичних осіб, переважна більшість дослідників залишали поза увагою визначальне рішення Конституційного суду України з приводу цього питання.

2. Необхідно ще раз констатувати нагальну потребу реформування адміністративного законодавства України в рамках Кодексу про адміністративні правопорушення України та Кодексу адміністративного судочинства, з метою звернення уваги законодавця на описану проблематику.

3. Суть реформування адміністративного законодавства має полягати в: 1) передбачити поряд з фізичними особами і юридичну особу як суб'єкта адміністративного правопорушення; 2) включити до КУпАП визначення адміністративного правопорушення юридичної особи; 3) зазначити необхідні особливості судочинства під час здійснення адміністративного провадження щодо юридичних осіб.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зима О.Т. Адміністративна відповідальність юридичних осіб: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О.Т. Зима. — Х., 2001. — 19 с.
2. Голосніченко І. Перспективні положення кодифікації норм правового інституту адміністративної відповідальності. // Право України. — 2006. — № 8 — С. 60-63.
3. Петрова И.Г. Развитие института административной ответственности юридических лиц на территории Украины / И.Г. Петрова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер: Юриспруденція. — 2013. — № 6-1. — С. 179-182.
4. Рішення Конституційного суду України від 30.05.2001 року № 7-рп. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=9395>
5. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч. / За заг. ред. проф. В.Б. Авер'янова. — Т. 1: Загальна частина. — К.: Юридична думка, 2004. — 511 с.
6. Лук'янець Д.М. Інститут адміністративної відповідальності: проблеми розвитку: Монографія. — К.: Ін-т держави і права, 2001. — 293 с.
7. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення: наук.-практ. посіб / О.Л. Копиленко, З.А. Загіней, О.Н. Ярмиш та ін.; за заг. ред. Ю.М. Дьоміна, — К.: Національна академія прокуратури України, 2014. — 304 с.
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-Х. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
9. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник / Т. О. Коломоєць. — К.: Юрінком Інтер, 2011. — 351 с.
10. Белікова О.В. Юридичний склад адміністративного правопорушення / О.В. Белікова // Держава та регіони. Серія: право. — 2013. — № 3 (41) — С. 22-28.
11. Удод М.В., Літус О.Г. Адміністративна відповідальність юридичних осіб / М.В. Удод, О.Г. Літус // Вісник Академії митної служби України. Серія: Право. — 2010. — № 1. — С. 90-95.